

Gazalının yaşadığı dönemden bugüne kadar geçen zamanda Gazalının düşünce ve eserlerinin yanı sıra ilginç yaşamı da dikkat çekmektedir. Yaşamı senarik bir anlatımla efsaneleştirilmiş olsa da; önemli tespit ve tahlilleri ve harikulade eserleriyle Gazali çağlara damgasını vurmuştur.

Geçmişte Gazalının fikir ve düşüncelerini anlatan birçok kitap ve makale yayınlanmış olup bugün de yayınlanmaya devam etmektedir. Bütün bu eserlere baktığımızda “üç farklı Gazali” görmekteyiz:

BİRİNCİ GAZALİ, İSLAM'I FELSEFİ CEREYANLARIN OLUMSUZ ETKİSİNDEN KORUYAN GERÇEK BİR DİN ULUSUDUR. BU DÜŞÜNCEYİ SAVUNAN KESİME GÖRE, GAZALİ GİBİ İSLAM ALİMİNE FİLOZOF DEMEK, PIRLANTAYI CAM PARÇALARINA BENZETMEK GİBİDİR. NİTEKİM GAZALİ'Yİ İ MUHAFAZAKAR BİR DİN BİLGİNİ OLARAK GÖSTERİP BİLİME VE FELSEFEYE KARŞI OLDUĞUNU İDDİA ETMİŞLERDİR. İSLAM DÜNYASINDA “FELSEFE VE DOLAYISIYLA BİLİMİ BİTİREN KİŞİ”DİR. BU DÖNEMDE FELSEFE; FİZİK, KİMYA, BİYOLOJİ VE MATEMATİK GİBİ BİRÇOK BİLİM DALINI DA İÇERİYORDU. BU NEDENLE GAZALİNİN BU ÇIKIŞI İLE BİRLİKTE İSLAM DÜNYASINDAN FELSEFE ADETA KOVULMUŞ, FELSEFENİN İÇİNDE YER ALAN DİĞER BİLİM DALLARI İSE GÖZDEN DÜŞMÜŞTÜ. BÖYLELİKLE O, DÜNYADAN ELİNİ VE ETEĞİNİ BÜSBÜTÜN ÇEKEREK KENDİNİ DİNE ADAYAN BİR MUTASAVVİFTİR. UZUN SÜREN ARAŞTIRMALAR SONUNDA GAZALİ, KURTULUŞ YOLU OLARAK SUFİLİĞİ SEÇMİŞTİR.

İKİNCİ GAZALİ İSE, GERÇEK BİR FİLOZOFTUR. TERCÜME HAREKETLERİNDEN SONRA KİNDİ İLE FELSEFE YAPMAYI ÖĞRENEN İSLAM DÜNYASI FARABİ VE İBNİ SİNA İLE BİRLİKTE İSLAM FELSEFESİ DENEMELERİ YAPMIŞ, GAZALİ İLE BİRLİKTE ÖZGÜN İSLAM FELSEFESİ ORTAYA ÇIKMIŞTIR.

İlginçtir ki, bu iki Gazali algısını güçlendiren birçok kaynak mevcut. Hatta Gazalının biyografisi, bu iki algılamaya uygun bir şekilde değiştirilmiş bile.

Aslına bakarsanız, Gazali hem iyi bir ilahiyatçı hem de iyi bir filozoftur. O, yalnız nefis terbiyesi ile yetinmemiş, zihin terbiyesini de önemsemiştir. Hem zihin hem de ruh dünyasında ilim ve amel dengesi kurmuştur.

Öncelikle felsefeyi çok iyi öğrenen Gazali, eserlerinde pek çok konuyu sistematik olarak ele almış, lehte ve aleyhte görüşlere yer vermiş, konuyla ilgili delilleri sıralamıştır. Sadece meseleleri ele alma tarzı ile bile Gazali iyi bir felsefe altyapısı olduğunu göstermiştir.

ÖYLE Kİ GAZALİ, FARABİ, İBİNİ SİNA GİBİ VE HATTA ONLARDAN DAHA FAZLA FELSEFİ ESER VEREN BİR FİLOZOFTUR. MEKASİDÜ'L-FELASİFE, TEHAFİTÜ'L-FELASİFE, MİHAKKU'N-NAZAR, MİYARU'L-İLİM GİBİ SALT FELSEFE VE MANTIK HAKKINDA YAZDIĞI KİTAPLARIN YANI SIRA EL-MUNKİZ MİNE'D-DALAL, EL-HİKME Fİ MAHLUKATİLLAHİ TEALA, EL-İKTİSAD Fİ'L-İTİKAD, İLCAMU'L-AVAM VB. GİBİ AĞIRLIKLI OLARAK FELSEFİ KONULARIN ELE ALINDIĞI ESERLER GAZALİ'NİN GERÇEK BİR FİLOZOF OLDUĞUNU İSPAT ETMEKTEDİR

Yüzyıllarca Anadolu insanı tarafından başucu kitabı olarak okunan "İhya-u Ulumi'd-Din" adlı 4 ciltlik eseri, sanıldığıının aksine, fazla dinsel içeriği olmayan bir felsefe başyapıtıdır.

Gazalinin eserleri okundukça onun felsefeyi bitirdiğine dair düşünceler zayıflamakta, onun böyle bir ithamla neden karşı karşıya kaldığı sorusu aklımıza gelmektedir.

Halbuki Gazalinin yaptığı eleştiriler felsefeden çok Farabi ve İbni Sina gibi ilahiyatçı filozofların bazı görüşleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Kaldı ki bu eleştirilerin benzerleri, Descartes, Blaise Pascal, David Hume ve İmmanuel Kant gibi düşünürler tarafından da yapılmış, onların bu eleştirileri felsefenin önünü açan düşünceler olarak kabul edilmiştir.

Hatta Gazalinin tabiat kanunlarına yönelik eleştirilerinin aynısı Hume tarafından yapılırken Kant'ı dogmatik uykusundan uyandırmış; akla yönelik eleştirileri Kant tarafından yapılırken felsefede Kopernik devrimi olarak isimlendirilmiştir.

Şimdi şu soruları sormamız gerekiyor.

Yukarıdaki filozoflara gösterilen tolerans Gazali için neden gösterilmedi?

Bunu kim veya kimler engelledi?

Bu kişi ve çevrelerin amaçları neydi?

Diğer bir soru ise, Nasıl oldu da Gazali İslam dünyası üzerinde bu kadar etkili olabildi?

Bu sorularla ilgili birçok açıklama yapıldı ve yapılmaya devam ediliyor.

Tabii ki burada bunların hepsine değinecek değiliz.

Sadece önemli olduğunu düşündüğüm birkaç tespiti öne çıkaracağım:

1. GAZALİ FELSEFİ TARTIŞMALARA "DİN DİLİ"Nİ KULLANARAK KATILDI. FELSEFE KAVRAMLARININ AKSİNE *HELAL, HARAM, KAFİR, ZINDIK, BİDAT, SÜNNET VB.* GİBİ KAVRAMLAR SOKAKTAKİ HALK TARAFINDAN DAHA İYİ ANLAŞILIYORDU. BU YÜZDEN GAZALİ'NİN "TEHAFÜT"TE ELE ALDIĞI KONULARI HALK HEMEN KAVRADİ VE İTHAMLARIN CİDDİYETİNİN FARKINA VARDI. BÖYLELİKLE GAZALİ HEDEFİNE KOLAYLIKLA ULAŞTI.

2. GAZALİ, İSLAM BİRLİĞİNE İHTİYAÇ DUYULAN BİR DÖNEMDE YAŞADI. GAZALİ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE İSLAM DÜNYASINDA SİYASİ VE FİKRİ BÜYÜK BİR KARMAŞA HAKİMDİ. BAĞDAT'TA

[ABBASİ](#)

DEVLETİNİN GÜCÜNÜN ZAYIFLAMASINA KARŞIN

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ

'NİN SINIRLARI GENİŞLİYOR VE NÜFUZU ARTIYORDU.

MELİKŞAH

'IN VEZİRİ

NİZAMÜLMÜLK

**SAVAŞ MEYDANLARINDA ZAFERLER KAZANIYOR, İLİM MECLİSLERİ DENİLEN
TARTIŞMA ORTAMLARINI VE MEDRESELERİ AÇIYORDU. BU DÖNEMDE**

MISIR

TAHTINDA

Şii

FÂTİMÎ

HANEDANI

VARDI. DOĞUDA MOĞOLLAR KENDİNİ GÖSTERMİŞ, BATI'DA İSE

ENDÜLÜS EMEVİ DEVLETİ

GERİLEMEYE BAŞLAMIŞTIR. İLK

HAÇLI SEFERİ

DE GAZALİ DÖNEMİNDE YAPILMIŞ, GAZALİ 40 YAŞINDA İKEN

ANTAKYA

HAÇLILARCA KUŞATILMIŞ BİR YIL SONRA DA

KUDÜS

ELE GEÇİRİLMİŞTİR.

**YİNE BU DÖNEMDE BATINİLİK, FELSEFE, KELAM VE TASAVVUF ANA BAŞLIKLARI
ALTINDA FİKRİ AYRILIKLARIN İSLAM BİRLİĞİNİ BOZACAĞI ENDİŞESİNİN AYYUKA
ÇIKTIĞINI GÖRMEKTEYİZ. BÜTÜN BU GELİŞMELER NEDENİYLE İSLAM BİRLİĞİNE
İHTİYAÇ DUYULMAKTAYDI. BU YÜZDEN DÖNEMİN SİYASAL İKTİDARLARI GAZALİ'NİN
FELSEFE İLE İLGİLİ OLUMSUZ DÜŞÜNCELERİNE CAN SİMİDİ GİBİ SARILMIŞ VE
BUNLARIN İSLAM DÜNYASINDA YAYILMASI İÇİN GAYRET GÖSTERMİŞLERDİR.**

**3. GAZALİ'NİN ÜST DÜZEY BİR FELSEFE BİLGİSİ VARDI. GAZALİ'DEN ÖNCE VE
SONRA, DİN VEYA BAŞKA TUTUMLAR ADINA FELSEFEYE KARŞI TAVIR KOYAN
BİRÇOK DÜŞÜNÜR GELİP GEÇMİŞTİR. ANCAK BUNLARIN HİÇBİRİSİ İSLAM
DÜNYASINDA O'**

**NUN KADAR ÖZGÜN VE ETKİN OLMAMIŞTIR. ONLARIN FELSEFE VE FİLOZOFLARA
KARŞI İLERİ SÜRDÜKLERİ TARTIŞMALAR FELSEFE ÇEVRELERİ TARAFINDAN PEK
CİDDİYE ALINMAMIŞTIR. BUNUN DA SEBEBİ, ONLARIN FELSEFE KAVRAMLARINI
YERİNDE KULLANMAMALARI, AĞIR, ÇETREFİLLİ VE SOYUT FELSEFE PROBLEMLERİNİ
İYİCE KAVRAYAMAMALARIYDI.**

Buradan hareketle aklımıza şu sorular gelmektedir:

Acaba Gazali'nin felsefe aleyhtarlığı rolünü dönemin siyasi ve kültürel tartışmaları mı güçlendirdi?

Gazali'nin din dilini kullanması ve üst düzeyde bir felsefe eğitimi almış olması gibi diğer nedenler bu durumu nasıl etkiledi?

Görünen şu ki, bu sorulara kesin yanıtlar vermek şimdilik mümkün görünmüyor.

Ancak kim ne derse desin Gazali'ye yüklenen felsefe aleyhtarlığı rolünün kendisinin dışında başka unsurlarca tetiklendiği ve güçlendirildiği de aşikâr.